

rális örökségvédelemről szóló egyezményét. (Az „UNESCO Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage” ad részletes szabályzást a száz évnél régebb idő óta hullámsírban pihenő hajóroncsok tudományos igényű kutatására és in situ megőrzésére vonatkozóan.⁶)

Összességképpen kijelenthetjük, hogy a kötet reprezentatív példák sorát nyújtja a modern víz alatti régészeti kutatásokhoz, jól szemléltetve, hogy a bűvármerülésekkel, film- és fotódokumentáció készítésével kombinált non-destruktív, szonaras lelőhelyfelderítés (háromdimenziós roncskép-alkotás) hogyan tudja árnyalni egy tengeri összecsapás vagy egy hadihajó történetéről alkotott képét a kutatásnak.

Polgár Balázs

FEDINEC CSILLA

„A MAGYAR SZENT KORONÁHOZ VISSZATÉRT KÁRPÁTALJA” 1938–1944

(Jaffa Kiadó, Budapest, 2015. 239 o. ISBN 978 615 5492 90 7)

Fedinec Csilla könyve a Jaffa Kiadó által megindított, a második világháború előtt és alatt Magyarországhoz visszatért határon túli területek történetét feldolgozó sorozat újabb, kiemelkedő darabja. *A magyar szent koronához visszatért Kárpátalja* gazdag forrásanyagra épített, szemléletes illusztrációkkal ellátott, olvasmányos és közérthető munka, melyből az átlagos történelemkedvelő is kellőképpen megismerheti a határon túli magyarság történetének ezen sajnos igen gyakran negligált fejezetét. A könyv – mint korábban Ablonczy Balázs a visszatért Erdélyt és Simon Attila a hazatérő Felvidéket feldolgozó munkái – külön figyelmet szentel a „kis magyar világ”, a megújított magyar fennhatóság árnyoldalainak bemutatására is. Mint a könyv hátoldala figyelmezteti az olvasót, itt nem csupán virágesőről és örömmámorról van szó, hanem „rámutat: a sok szempontból köztes térnek számító, összetett nyelvi és etnikai bonyodalmakkal szembenező régióban nem fogadta egyöntetű lelkesedés a két évtizedes szünet után visszatérő magyar közigazgatást.” Fedinec Csilla pedig így készíti fel olvasóját a nemzeti diskurzusban tabudöntőgetőnek számító fejtegetésekre: „A korabeli magyar szempontból »visszacsatolt«, »visszatért«, »birtokba vett«, »elfoglalt«, »megszállt« Kárpátalja éveibe nyújt betekintést ez a könyv. Nem tankönyvszerűen, inkább eltöprengve... Azt sem gondolom járható útnak, ha bármilyen szempontból példaként tekintünk egy korszakra. A múlt igazolható történései, az egyéni és kollektív emlékezet által őrzött múlt, valamint a politika által konstruált múlt és emlékezet történelemfelfogásunkat különböző módon alakító tényezők: egymással hol termékeny kölcsönhatásban vannak, hol súlyos ellentétben”. (11. o.)

A kárpátaljai terület korai sorsát, nevének kialakulását taglalva a szerző a régiót a többi vitatott, a történelem során ide-oda csatolt, sok véres háborút látott területek sorába illeszti, rámutatva Kárpátalja „tulajdonlása” alakulásának érdekességeire. A hagyományos nemzeti szempontot (vagy csak azt) ismerő olvasó számára kétségtelenül érdekes lehet a Kárpátalját érintő baloldali koncepciók – Jászi Oszkár és Károlyi Mihály tollából származó – részletezése (17–19. o.). A szerző emlékezetpolitikai éleslátását bizonyítja, hogy bemutatja azokat a gondolatokat, melyek a „nemzetronctásról”, a határon túli elszakított területek sorsa iránti „érdektelenségről” szóló prekoncepciók alól kirántják a talajt. Mivel a könyv mindezt egy a határon túli magyarság hányattatásai iránt megértő, empatikus és jóindulatú szövegkörnyezetben teszi, hatásosan juthat el az olyan olvasók irányába, akik eddig Trianonnal kapcsolatban csak a búslakodó irredantizmust és a sérelmi irodalmat ismerték.

Hasonlóképp szemléletes példa az eltérő politikai koncepciók ismertetésére Török Pál beszéde, aki a kárpátaljai választókerület ebben az időszakban legsikeresebb (!) politikai erejének, a kommunistáknak képviselőjeként így szólalt fel 1934-ben a csehszlovák parlamentben: „Azt mondják, hogy Kárpátalja önként csatlakozott a republikához. Kérdem én a külügyminiszter urat, azt

⁶ Az UNESCO egyezményhez csatlakozó országok listájához lásd: <http://www.unesco.org/eri/la/convention.asp?KO=13520&language=E&order=alpha>. (A megtekintés ideje: 2016. 07. 26.)

nevezik-e önkéntes csatlakozásnak, amit a cseh imperializmus 1919-ben repülőgépekkel, ágyakkal, gépfegyverekkel, szuronyokkal vívott ki, vagyis önként okkupálta Kárpátalját?” Minden bizonyos újdonságként szolgálhat a történelemkedvelő olvasó számára – vagy még a huszadik század egyéb területeivel foglalkozó történész számára is – a kommunista párt határon túli népszerűségének híre mindössze néhány évvel a visszacsatolás előtt; elvégre a nemzeti legendák vajmi kevésbé tartják számon a határon túl „sínylődő” „magyar testvérek” lehetséges szélsőbaloldali érzületeit. (21., 27–28. o.)

Érdekfeszítő a ruszin kisebbség autonómiára törekvő, illetve a magyar revíziót pártoló politikai formációinak leírása is, mely alkalmanként többnyelvű üzenetekben ismertette állásfoglalásait (ilyet főtön is bemutat a munka a 30. oldalon). Szemléletes Bródy András, a ruszin parlamenti klub elnökének 1939. év végi jelentése, melyet részletesen idéz Fedinec Csilla könyve, s mely e szavakkal ismerteti a ruszin „néphangulatot” a kérdéses időszakban: „Az az 1918-ból ismert ruszin nép, ha nem is száz százalékig, de hetven százalékig öntudatosult, és ma, húsz év múltán három csoportra oszlik. Az első csoportba tartoznak az 50-70 évesek, akik magyar iskolában, magyar szeltemben nevelkedtek, elmagyarosodtak, jó magyarok lettek, és amikor jött a változás, akkor nem tudtak behelyezkedni az új helyzetbe, hanem visszavonultak, és önmagukban éltek magyarságukat, és visszavárták a magyar felszabadulást, a terület visszacsatolását. A második csoportba tartoznak a 35-50 évesek, akik... harcot indítottak a cseh rezsim ellen... A harmadik generáció[nak]... a magyarság idegen”. (103.) Fedinec Csilla munkájára jellemző a források tapintatos és figyelemfelkeltő megválogatása, azok részletes és hosszas (gyakran egy-két oldalón át történő) idézése és találó felhasználása. További értéket ad a könyvnek a szerző nyelvtudása, ugyanis számos idegen nyelvű forrást is terjedelmesen bemutat az olvasónak.

Szintúgy fontos – még ha első látásra aprónak és marginálisnak is tűnő – korabeli dilemmát képezett a „Kárpátalja” kifejezés használata, illetve annak politikai tartalma. Az *Óslakó* című újság 1939 nyarán például így fogalmazott: „Kárpátalja hazatért, ismét a mienk, még névleges, írott malasztnak maradt különállása is megszűnt, így nincs többé szükség a Kárpátalja névre sem... Szűkebb hazánk területi megkülönböztetésére... legfeljebb csak azt a jelölést használjuk: Északkelet-Magyarország”. (105. o.)

A szerző sokoldalú érdeklődési körét bizonyítja könyvének *Egy kis romantika* című fejezete, melyben többek között a kárpátaljai sportéletet, a visszatérés utáni sielés történetét részletezi internetes forrásokra is építve. „A hegyeket járó természetbarátok részére a Kárpátalja minden turisztikailag érdekesebb pontján épültek éjjeli szállásra is alkalmas menedékházak, melyek ugyan nem olyan kényelmesek, mint a városi szállodapaloták, de nem is azt a célt szolgálják, mint azok” – tudjuk meg az egyik ilyen tudósításból (109. o.). Ezeket a részeket ráadásul szemléletes illusztrációkkal is ellátta a szerző.

Hadtörténeti szempontból különösen fontos részleteket is tartalmaz a könyv a kárpátaljai bevonulás, a katonai igazgatás, a részleges helyi ellenállással való megbirkózás és a '44-es összeomlás történetével kapcsolatban. A könyv hosszasan részletei a Werth Henrik vezérkari főnök alatt kialakult katonai közigazgatás hatását a helyi életre (a jogfolytonosság meg-, illetve meg nem maradása, a különböző egyéni- és kollektív szabadságjogok korlátozása, a beutazás részleteinek szabályozása, a zsidóság ekkoriban már igen szorongatott helyzete stb.), illetve az új közigazgatási rendszer beosztásának szabályozását (121–123. o.).

A következő oldalak során részletesebben megismerhetjük a visszatért kárpátaljai magyar élet berkeit: Kozma Miklós kormányzói biztosi tevékenységének gondjait, a huculok magyar lófajtáinak történetét, a zsidóüldözésekkel szembeni ellenállás, vagy éppen a ruszin nyelvhasználat kérdéskörét (a 151. oldalig).

Elkerülhetetlen azonban „a vég”, illetve a „zsidókérdés” barbár tömeggyilkosságba torkolló „megoldásának” bemutatása. A szerző teljes fejezetet szentel a kárpátaljai zsidóság történetének részletgazdag ismertetésére (153–170. o.). Külön érdekes – és az apró politikatörténeti kérdésekben való jártasság jeleként is értelmezhető – a cionista mozgalom és a helyi zsidó ortodoxia konfliktusainak prezentálása, illetve a Szentföldre való zsidó visszatérést tiltó zsidó vallási parancsolatok konfrontációjának egybevetése az 1918 után megerősödő helyi szekuláris zsidó nemzeti agitációval. (157–158. o.) A szerző figyelmessége a kamenyec-podolszkiji deportálások – és az azt követő mézárások – esetében hasonlóképp kiterjed a kárpátaljai cigányság áldozataira is (159. o.).

A nyugati történeti irodalom a hazainál klasszikusan „újságírósbab”, „érzékletesebb” és emberközelebb, Fedinec Csilla azonban tökéletes érzékkal találta meg a vékony ösvényt az olvashatóság és empatikusság, illetve a történeti igényesség és a szakmabeli követelményeknek való megfelelés terén. Külön említésre méltó a személyes visszaemlékezések felhasználása, elsősorban a kárpátaljai zsidóság történetét taglaló részeknél (Wieder Ernő, Klein Dávid, Moshe Krausz).

Természetesen minden recenziót író történész rögtön a lábjegyzetekhez és a felhasznált forrásanyaghoz lapoz: Fedinec Csilla könyve esetében ez megnyugtató és kellemes meglepetést okozhat az érdeklődő szakmabeli számára. Munkája gazdagon jegyzetelt, és számos idegen nyelvű (cseh, lengyel, ukrán, illetve magyar fordításban román) forrásanyagot és másodlagos irodalmat idéz. Külön említésre méltó a cseh weboldalak felhasználása (például parlamenti iratok idézésének esetében), illetve a visszaemlékezések és személyes naplók idézése. Egészen egyedi és követendő példa, amikor a szerző egyes kárpátaljai települések online elérhető háromdimenziós látképének linkjét osztja meg olvasóival (213. o.). Ismerve a szerző nyelvtudását, mindössze az ukrán levéltárak anyagainak fel nem használását találhatja fájónak a recenzens, hiszen ezekből sajnos Fedinec Csilla egyet sem idéz (eltekintve az illusztrációk listájától).

Csupán néhány helyen mutatkozik meg a sorozat korábbi kiadványainak azon zavaró szokása, hogy – minden bizonnyal az átlagolvasó el nem riasztásának céljából – a szerző megkíméli munkáját egyes lábjegyzetektől. Bizonyos esetekben – mint az online is elérhető *Nyugat* irodalmi folyóirat cikkeinél – ez érthető, hiszen az érdeklődő olvasó is könnyedén rátalálhat a citált anyagra, ám más esetekben – például Teleki Pál miniszterelnöki utasításai esetében – ez már zavaró lehet (106., 117. o.).

Hazai levéltárak anyagait tekintve felhasználta az MTA Kézirattár és az Országos Levéltár (egyes, online is elérhető) anyagait, azonban itt is felmerül a történész számára, hogy vajon milyen további értékes anyagokat találhatott a szerző magyarországi kutatásai során – ezek azonban már csak a szakmabeli ismertető skrupulusai, hiszen a határon túli történelem iránt érdeklődő népes hazai olvasótábor valószínűleg nem a minél teljesebb levéltári ismeretek megszerzésének okán veszi kezébe Fedinec Csilla könyvét. A munka legnagyobb értéke – mint a sorozat korábbi tagjainak esetében is – annak bátorsága a nemzeti pátozszba süppedő diskurzus korábban nebánstviráágként kezelt témáinak őszinte taglalására, taburomboló mivolta és minél teljesebbre törekvő pártatlansága.

Veszprémy László Bernát